

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA TADQIQOTCHILIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY O'QUV MODELLARI

Abidova Kamola Nigmatulla qizi

Toshkent viloyati Pedagogik mahorat markazi

“Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikasi”

kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur tezisdagi boshlang'ich ta'lim tizimida o'quvchilarning tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy o'quv modellari ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilingan. Kompetensiyaviy ta'lim modeli, Inquiry-Based Learning (tadqiqotga asoslangan ta'lim), Project-Based Learning (loyiha asosida o'qitish), STEAM, 5E modeli, Design Thinking va raqamli ta'lim yondashuvlarining mazmuni hamda ularning boshlang'ich ta'limdagi pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, O'zbekiston ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar va xalqaro tajribalar asosida mazkur modellarni amaliyotga joriy etishning samarali mexanizmlari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari zamonaviy o'quv modellaridan foydalanish o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil qilish, muammolarni hal etish, ijodkorlik va tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, tadqiqotchilik ko'nikmalari, kompetensiyaviy ta'lim, Inquiry-Based Learning, Project-Based Learning, STEAM, 5E modeli, Design Thinking, raqamli ta'lim, XXI asr ko'nikmalari.

Kirish

Bugungi kunda dunyo ta'lim tizimi jadal sur'atlar bilan rivojlanib, o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Zamonaviy jamiyatda shaxsdan faqat nazariy bilim emas, balki mustaqil fikrlash, axborotni izlash, tahlil qilish, ilmiy xulosa chiqarish, muammolarni hal etish va yangicha g'oyalarni ilgari surish kabi kompetensiyalar talab etiladi. Shu sababli boshlang'ich ta'lim bosqichidan boshlab o'quvchilarda tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirish ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ham ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar mazmunan kompetensiyaviy yondashuvga asoslanmoqda. Milliy o'quv dasturining joriy etilishi, ta'lim mazmunining yangilanishi, raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga keng tatbiq etish hamda xalqaro baholash dasturlari (PISA, PIRLS, TIMSS) talablariga moslashish o'quvchilarda tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirish zaruratini yanada kuchaytirdi. Endilikda dars jarayonida o'quvchilar tayyor bilimlarni o'zlashtiruvchi emas, balki bilimni

mustaqil ravishda izlovchi, kuzatuvchi, tadqiqot olib boruvchi va xulosa chiqaruvchi faol shaxs sifatida qaralmoqda. Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar tabiatan izlanuvchan, qiziquvchan va atrof-muhitni o'rganishga moyil bo'ladilar. Ular ko'plab savollar beradi, kuzatadi, taqqoslaydi va tajriba o'tkazishga intiladi. Ushbu tabiiy qiziqishni to'g'ri pedagogik yondashuvlar orqali rivojlantirish ularning kelgusidagi ilmiy tafakkuri va ijodiy salohiyatini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy o'quv modellaridan foydalanish boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Jahon ta'lim amaliyotida Inquiry-Based Learning, Project-Based Learning, STEAM, 5E modeli, Design Thinking, Flipped Classroom va Blended Learning kabi zamonaviy modellar keng qo'llanilib, ular o'quvchilarning tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishda yuqori natijalar berayotgani kuzatilmoqda. Mazkur modellar o'quvchini ta'lim jarayonining markaziga qo'yadi, uning mustaqil izlanishi, jamoada ishlashi va amaliy faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi.

Mazkur tezisning maqsadi boshlang'ich ta'limda tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirishning zamonaviy o'quv modellarini ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilish, ularning afzalliklarini aniqlash hamda ularni ta'lim amaliyotida samarali qo'llash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- boshlang'ich ta'limda tadqiqotchilik ko'nikmalarining mazmun-mohiyatini yoritish;
- zamonaviy o'quv modellarining nazariy asoslarini tahlil qilish;
- O'zbekiston va xorijiy tajribalarni qiyosiy o'rganish;
- tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali pedagogik yondashuvlarni aniqlash;
- boshlang'ich ta'lim amaliyoti uchun ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Mazkur tadqiqotning ilmiy ahamiyati shundaki, unda boshlang'ich ta'limda qo'llanilayotgan zamonaviy o'quv modellarining tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirishdagi imkoniyatlari tizimli ravishda tahlil qilinadi va ularni ta'lim jarayoniga samarali integratsiya qilish bo'yicha ilmiy asoslangan xulosalar beriladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy o'quv modellarining nazariy va amaliy asoslarini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot metodologiyasi kompetensiyaviy yondashuv, faoliyatga yo'naltirilgan ta'lim, tadqiqotga asoslangan ta'lim (Inquiry-Based Learning) hamda loyiha asosida o'qitish konsepsiyalariga tayanadi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Milliy o'quv dasturi, umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standarti va xalqaro baholash dasturlari (PISA, PIRLS, TIMSS) talablaridan metodologik asos sifatida foydalanildi.

Tadqiqotning metodologik asosini O'zbekiston va xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari tashkil etdi. O'zbekistonlik olimlar O. Tolipov va M. Usmonboyeva pedagogik texnologiyalarni ta'lim samaradorligini oshiruvchi hamda o'quvchilarning mustaqil faoliyatini rivojlantiruvchi vosita sifatida izohlaydilar. Ularning fikricha, zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchi tayyor bilimni o'zlashtiruvchi emas, balki bilimni izlovchi va yaratuvchi subyekt bo'lishi zarur.

R. Ishmuhamedov interfaol metodlar o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish va ijodiy yondashuvni rivojlantirishini ta'kidlaydi.

N. Azizxo'jayeva esa pedagogik mahorat va innovatsion texnologiyalar uyg'unligi o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini oshirish bilan birga, o'quvchilarning bilish faolligini kuchaytirishini ilmiy asoslaydi.

Jahon pedagogika fanida John Dewey tomonidan ilgari surilgan "Learning by Doing" (Amal orqali o'rganish) tamoyili tadqiqotning muhim metodologik asoslaridan biri hisoblanadi. Deweyga ko'ra, o'quvchi bilimni amaliy faoliyat va tajriba orqali egallaganda uning o'zlashtirish darajasi yuqori bo'ladi. Shu sababli darslarda muammoli vaziyatlar yaratish va amaliy topshiriqlardan foydalanish o'quvchilarning tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Jean Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko'ra, boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar konkret-amaliy fikrlash bosqichida bo'lib, ular tajriba, kuzatish va taqqoslash orqali bilimlarni samarali egallaydilar.

Lev Vygotskiyning "Yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi esa hamkorlikda o'qitish va o'qituvchi ko'magining o'quvchilarning intellektual rivojlanishidagi ahamiyatini asoslaydi.

Jerome Brunerning "Discovery Learning" konsepsiyasi o'quvchilarning bilimlarni mustaqil kashf etishi ularning ilmiy tafakkurini rivojlantirishini ta'kidlaydi.

Tadqiqot davomida zamonaviy o'quv modellari qiyosiy tahlil qilindi. Jumladan, kompetensiyaviy ta'lim modeli o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliyotda qo'llash kompetensiyasini shakllantirishga xizmat qilishi, Inquiry-Based Learning modeli savol qo'yish, kuzatish, tajriba o'tkazish va ilmiy xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirishi, Project-Based Learning modeli esa jamoaviy hamkorlik va muammolarni hal etish kompetensiyalarini shakllantirishi aniqlandi.

Bundan tashqari, STEAM modeli fanlararo integratsiyani ta'minlab, o'quvchilarning kreativ va innovatsion fikrlashini rivojlantiradi. 5E modeli (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate) esa o'quvchilarning tadqiqotchilik faoliyatini bosqichma-bosqich tashkil etish imkonini beradi. Design Thinking modeli muammolarni inson ehtiyojlaridan kelib chiqib tahlil qilish va innovatsion yechimlar ishlab chiqishga yo'naltirilganligi bilan ahamiyatlidir.

Shuningdek, tadqiqotda Finlandiya, Singapur va Yaponiya ta'lim tizimlarining ilg'or tajribalari ham o'rganildi. Mazkur davlatlar tajribasi o'quvchilarni mustaqil izlanishga

yo'naltirish, tadqiqot topshiriqlarini muntazam qo'llash va o'quvchi markazli ta'limni tashkil etish orqali yuqori natijalarga erishish mumkinligini ko'rsatadi.

Natijalar va muhokama

Tadqiqot davomida boshlang'ich ta'limda qo'llanilayotgan zamonaviy o'quv modellarining o'quvchilarda tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlari tahlil qilindi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, an'anaviy ta'lim jarayonida o'quvchilar ko'proq tayyor bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirilgan bo'lsa, zamonaviy o'quv modellarida ularning mustaqil izlanishi, muammolarni hal qilishi, tajriba o'tkazishi va ilmiy xulosalar chiqarishiga alohida e'tibor qaratiladi.

Tadqiqot natijalari kompetensiyaviy ta'lim modeli boshlang'ich sinf o'quvchilarida bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llash, mantiqiy fikrlash va qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantirishini ko'rsatdi. Ushbu modelda o'qituvchi bilim beruvchi emas, balki ta'lim jarayonini tashkil etuvchi va yo'naltiruvchi sifatida faoliyat olib boradi. O'quvchi esa mustaqil bilim oluvchi, izlanish olib boruvchi va o'z faoliyatini baholovchi subyektga aylanadi.

Inquiry-Based Learning (tadqiqotga asoslangan ta'lim) modeli o'quvchilarning tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirishda eng samarali yondashuvlardan biri ekanligi aniqlandi. Mazkur model asosida tashkil etilgan darslarda o'quvchilar avvalo muammoni aniqlaydilar, savollar qo'yadilar, taxmin (gipoteza) ilgari suradilar, kuzatish va tajribalar o'tkazadilar, olingan natijalarni tahlil qilib, ilmiy xulosalar chiqaradilar. Natijada ularda mustaqil fikrlash, dalillarga asoslangan qaror qabul qilish va ilmiy tafakkur rivojlanadi.

Project-Based Learning (loyiha asosida o'qitish) modeli o'quvchilarning ijodkorligi va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikni namoyon etdi. Loyiha ishlari jarayonida o'quvchilar axborotni izlash, uni saralash, tahlil qilish, jamoada ishlash, vazifalarni taqsimlash va natijalarni taqdim etishni o'rganadilar. Bu esa ularning tadqiqotchilik faoliyatini amaliy mazmun bilan boyitadi.

STEAM ta'lim modeli fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika fanlarini integratsiyalash orqali o'quvchilarda innovatsion fikrlash va amaliy muammolarni hal etish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ayniqsa, boshlang'ich sinflarda oddiy tajribalar, konstruksiyalar yaratish, modellar tayyorlash va kuzatish ishlari o'quvchilarning ilmiy qiziqishini oshirishga xizmat qiladi.

5E modeli (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate) tahlili shuni ko'rsatdiki, mazkur model o'quvchilarning tadqiqotchilik faoliyatini izchil bosqichlarda tashkil etish imkonini beradi. Darsning har bir bosqichi o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi. Ular avval qiziqtiriladi, keyin mustaqil izlanadi, yangi bilimni tushuntiradi, uni amaliyotda qo'llaydi va yakunda o'z faoliyatini baholaydi.

Tadqiqot davomida **Design Thinking** modeli ham alohida tahlil qilindi. Mazkur model muammolarni inson ehtiyojlaridan kelib chiqib o'rganish, ijodiy yechimlar ishlab chiqish bosqichlarini o'z ichiga oladi. Boshlang'ich ta'limda ushbu modeldan foydalanish o'quvchilarning kreativ fikrlashi, tashabbuskorligi va innovatsion yondashuvini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Raqamli ta'lim texnologiyalarining qo'llanilishi ham tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim omil ekanligi aniqlandi. Interaktiv platformalar, virtual laboratoriyalar, elektron ta'lim resurslari va sun'iy intellekt vositalari o'quvchilarga mustaqil izlanish olib borish, axborotni tahlil qilish va natijalarni taqdim etishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Xorijiy tajribalar tahlili shuni ko'rsatdiki, Finlandiya ta'lim tizimida hodisaga asoslangan o'qitish (Phenomenon-Based Learning), Singapur ta'lim tizimida muammoli ta'lim va matematik modellash, Yaponiya ta'limida esa Lesson Study hamda hamkorlikda o'rganish metodlari o'quvchilarning tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Ushbu tajribalarni O'zbekiston boshlang'ich ta'limiga moslashtirish ta'lim sifatini yanada oshirishga yordam beradi.

Demak, zamonaviy o'quv modellarini boshlang'ich ta'lim jarayoniga tizimli ravishda joriy etish o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini kengaytiradi, tadqiqotchilik faoliyatiga qiziqishini oshiradi hamda ularni XXI asrda muvaffaqiyatli faoliyat yurita oladigan, mustaqil fikrlovchi va innovatsion g'oyalarni ilgari sura oladigan shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Bugungi kunda o'quvchilarda faqat nazariy bilimlarni shakllantirish yetarli emas, balki ularni mustaqil fikrlashga, muammolarni tahlil qilishga, ilmiy izlanish olib borishga va amaliy yechimlar ishlab chiqishga o'rgatish zarur. Shu jihatdan zamonaviy o'quv modellari ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim pedagogik vosita bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqot davomida kompetensiyaviy ta'lim modeli, Inquiry-Based Learning, Project-Based Learning, STEAM, 5E modeli, Design Thinking hamda raqamli ta'lim texnologiyalarining imkoniyatlari ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilindi. Tahlil natijalari ushbu modellar boshlang'ich sinf o'quvchilarida kuzatish, tahlil qilish, taqqoslash, tajriba o'tkazish, dalillar asosida xulosa chiqarish va ijodiy fikrlash kabi tadqiqotchilik ko'nikmalarini samarali rivojlantirishini ko'rsatdi.

O'zbekiston ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, Milliy o'quv dasturining joriy etilishi hamda xalqaro baholash dasturlariga integratsiyalashuv zamonaviy o'quv modellarini keng qo'llash uchun qulay sharoit yaratmoqda. Biroq bu jarayon o'qituvchilarning

metodik tayyorgarligini oshirish, darslarni innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish va zamonaviy o'quv resurslari bilan ta'minlashni talab etadi. Kelgusida boshlang'ich ta'limda sun'iy intellekt vositalari, raqamli platformalar va adaptiv o'qitish texnologiyalarini tadqiqotga asoslangan ta'lim bilan integratsiyalash bo'yicha ilmiy izlanishlarni kengaytirish maqsadga muvofiqdir. Bu o'quvchilarning individual qobiliyatlarini rivojlantirish va ularni zamonaviy jamiyat talablariga mos raqobatbardosh shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi. Demak, zamonaviy o'quv modellarini boshlang'ich ta'lim amaliyotiga tizimli ravishda joriy etish o'quvchilarning tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishning muhim pedagogik mexanizmi bo'lib, ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF–158-son Farmoni “O'zbekiston – 2030” strategiyasi to'g'risida.
2. Tolipov O., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2016.
3. Ishmuhamedov R., Yuldashev M. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
4. Azizxo'jayeva N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
5. Xoliqov A. A. Pedagogik mahorat. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2019.
6. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. Paris: OECD Publishing, 2023.
7. UNESCO. Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education. Paris: UNESCO, 2021.
8. UNESCO. Education for Sustainable Development: A Roadmap. Paris: UNESCO, 2020.
9. UNICEF. Global Learning Framework. New York: UNICEF, 2021.
10. Hattie J. Visible Learning: The Sequel. London: Routledge, 2023.
11. Darling-Hammond L., Flook L., Cook-Harvey C., Barron B., Osher D. Implications for Educational Practice of the Science of Learning and Development. *Applied Developmental Science*, 2020.
12. Respublika ta'lim markazi. Boshlang'ich ta'lim fanlari bo'yicha metodik tavsiyalar. – Toshkent: RTM, 2023.